

УДК 327(497.2):323.113(=163.2)

Б. П. Грушецький*Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (Сімферополь)***БОЛГАРСЬКА ДІАСПОРА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ (1992-2013 рр.)**

Розкривається державна політика Республіки Болгарія щодо етнічних болгар, які мешкають поза її кордонами. Виділені головні нормативні акти, що регулюють взаємовідносини болгарської влади з діаспорою, та державні інститути, відповідальні за формування та реалізацію зовнішньої політики з цього напрямку. Визначені етапи формування політики Республіки Болгарія щодо болгарської діаспори.

Ключові слова: болгарська діаспора, зовнішня політика Болгарії, Державне агентство болгар за кордоном.

Захист прав болгар, що проживають за кордоном, розглядається як один із зовнішньополітичних пріоритетів Болгарії усіма урядами країни. Роль болгарської діаспори у зовнішній політиці зумовлена тим, що кількість болгар за межами історичної батьківщини за оцінками Державного агентства болгар за кордоном (Державна агенція за болгарите в чужбина, ДАБЧ) складає 1,5 млн. чол., що перевищує 20% від загальної чисельності болгарського народу.

У науковій літературі наразі не існує комплексного дослідження зовнішньої політики Болгарії стосовно болгарської діаспори. У деяких публікаціях аналізується лише вплив цієї політики на двосторонні відносини Болгарії з окремими країнами розселення закордонних болгар: Албанією [2; 42], Сербією [1; 3; 26; 34; 40], Україною [9; 27]. Для якомога повнішого розкриття теми використовувались нормативно-правові акти Республіки Болгарія: Конституція [11], закони [6-8], урядові програми [19-21; 30], постанови Ради міністрів [14-18], міждержавні угоди [5] - та інші офіційні документи [10; 22; 24; 29; 31]. Для підрахунку кількості болгар, що проживають за кордоном, використовувались відомості статистики ДАБЧ [23] та офіційних переписів населення [4; 13; 28; 32; 33; 35-39; 41]

Метою цієї статті є виділення головних особливостей державної політики Республіки Болгарія стосовно болгар, що мешкають за її межами. Завдання дослідження: виявити головні регіони розселення болгарської діаспори, проаналізувати нормативно-правові акти, що регулюють взаємовідносини офіційної влади Болгарії та болгар за кордоном, виділити державні структури, відповідальні за здійснення даного напрямку зовнішньої політики Болгарії, визначити етапи формування державної політики в цій сфері, зокрема суть її реформування у 2009-2011 рр.

Болгарську діаспору залежно від територіальних та часових критеріїв можна розділити на три групи:

1) болгар, що проживають на власних етнографічних землях за межами Республіки Болгарія (Південно-Східна Європа);

2) болгар, що мігрували зі свого етнографічного ареалу наприкінці XVII - у першій половині XX вв. (банатські болгар в Румунії, бесарабські болгар в Україні та Молдові, болгар Аргентини й Бразилії, стара діаспора у США);

3) нова болгарська трудова міграція 1990-2000-х рр. (Західна Європа, Греція, США).

Дискусійними питаннями залишається приналежність до болгарської нації окремих народів та етнографічних груп (македонці у Македонії та Греції, гагаузи в Україні та Молдові, горани в Албанії та частково визнаному Косово, карашовени у Румунії).

Найбільшим регіоном розселення зарубіжних болгар є Західна Європа (до 0,5 млн. чол.), зокрема Іспанія (151-

164 тис.), Велика Британія (80-100 тис.), Німеччина (60-94 тис.), Італія (41-70 тис.), Австрія (35 тис.), Франція (25-30 тис.), Португалія (5-12 тис.) [23; 32, s. 32; 33, p. 350; 36, p. 6; 38, p. 8]. Особливо швидко чисельність нової болгарської діаспори тут збільшується після вступу Болгарії до ЄС. Складним є точний підрахунок населення болгарського походження у Великій Британії, де враховуються переважно расові відмінності, та Франції, де не проводиться дослідження етнічної належності.

Чисельність нової діаспори випередила кількість болгар, що проживають на традиційних територіях. Вона стабільно зменшується у Південно-Східній Європі, де число її представників складає до 250 тис. чол., з яких майже половина живе у Греції (80-120 тис.). Значна кількість болгар також живе у Сербії (близько 20 тис.) та Румунії (9 тис.). Враховуючи етнографічну групу горанів значне болгарське населення також нараховується у Албанії (45 тис.) та частково визнаному Косово (10-20 тис.). В Македонії, титульний етнос якої в Болгарії розглядається як частина болгарської нації, не менш ніж 32 тис. чол. має болгарське громадянство [23; 28, s. 70; 35, p. 60; 39]. Точний підрахунок кількості болгар у регіоні ускладнює відсутність дослідження етнічної належності під час переписів населення в Туреччині та Греції, а також графі «болгари» у переписних листах Албанії та частково визнаному Косово.

На території країн СНД проживає друга за чисельністю після Західної Європи болгарська діаспора (близько 330 тис. чол.). Україна за різними даними ділить разом із США перше-друге місце за чисельністю болгар на своїй території (204 тис. чол.). У Молдові кількість болгар досягає 67-80 тис., до того ж ДАБЧ враховує у своїй статистиці також більш ніж 150 тис. гагаузів. Болгарська діаспора у Російській Федерації поступово скорочується та складає у 2010 р. 24 тис. [4; 13, s. 12; 23; 37]

Третє місце за чисельністю серед регіонів розселення болгар займає Північна Америка. У США, згідно з результатами перепису населення 2010 р., кількість нової болгарської діаспори складає 96 тис. чол., однак враховуючи ранні хвилі міграції, чисельність болгар може досягати 250 тис. чол. [23; 41]

Серед інших країн і регіонів із значною присутністю болгарської діаспори можна виділити Центральну Європу (нові члени ЄС, 18 тис. чол.), Аргентину (40 тис. чол.), Австралію (20 тис. чол.), ПАР (20 тис. чол.), Північну Африку, Близький та Середній Схід (близько 10 тис. + 55 тис. болгарських євреїв у Ізраїлі) [23].

Державна політика Болгарії по відношенню до болгар, що мешкають за кордоном, довгий час не входила до числа зовнішньополітичних пріоритетів країни. В період Холодної війни підіймалось лише питання болгарської меншості у Югославії [34, p. 78-79]. В той же час вважалось, що в таких державах, як СРСР та Румунія, що разом з Болгарією входили до РЕВ та ОВД, національне

питання успішно вирішене, тому Болгарія не повинна втручатись у суспільне життя місцевих болгарських спільнот. З Грецією, починаючи з 1960-х рр. почали налагоджуватись дружні відносини, тому болгарська влада не наважувалась піднімати питання національних меншин, оскільки грецька сторона не визнавала їх наявності. Подібна ситуація була і з Туреччиною. Лише після загострення двосторонніх відносин внаслідок початку Відроджувального процесу в Болгарії Політбюро ЦК БКП прийняло рішення про необхідність захисту прав болгарських громадян у Туреччині [22, с. 20].

Кардинальна зміна міжнародного становища та внутрішнього ладу Болгарії наприкінці 1980-х - на початку 1990-х рр. призвела до початку формування цілісної державної політики щодо болгарської діаспори. До того ж трудова міграція не лише збільшила кількість болгар, що проживають за кордоном, але й розширила територію їх розселення. Зокрема, саме в цей час сформувалась нова болгарська діаспора у країнах Західної Європи, США та Греції.

Головним органом влади, що формує державну політику стосовно закордонних болгар є Рада міністрів, оскільки саме їй належить ключові повноваження у сфері зовнішньої політики Болгарії, зокрема розробка законів, підписання та денонсація міжнародних угод [11, с. 25, 31]. Міністерство зовнішніх справ безпосередньо відповідає за розробку та реалізацію зовнішньої політики, надсилає своїх представників на міжнародні переговори, керує роботою дипломатичних представництв. Міністерство освіти і науки відповідає за реалізацію освітніх програм, що стосуються болгарської діаспори.

Роль Народних зборів як єдиного законодавчого органу Болгарії у формуванні політики щодо болгар за кордоном значно менша. Парламент приймає відповідні закони, а також ратифікує найбільш важливі міжнародні угоди [11, с. 23-24]. Голова Народних зборів виконує представницькі функції [11, с. 21]. Депутатські комісії та групи підтримують міжпарламентські зв'язки, зокрема і з питань, що стосуються становища болгарської діаспори.

Президент Болгарії має переважно представницькі повноваження, активно використовуючи їх у налагодженні співпраці з болгарськими громадами за кордоном. Крім того, Президент наділений правом вето на прийнятті закони та повноваження призначати за поданням Ради міністрів послів до інших держав, таким чином може опосередковано впливати на реалізацію політики стосовно болгарської діаспори [11, с. 26-28].

Певний вплив на формування державної політики стосовно болгарської діаспори мають і закордонні неурядові організації болгар, зокрема Асоціація болгарських навчальних закладів за кордоном (Асоціація на българските училища в чужбина, АБУЧ), діяльність якої мала наслідком прийняття у 2009 р. освітньої програми «Рідна мова та культура за кордоном» [25].

Спеціалізовані органи влади, відповідальні за державну політику Болгарії стосовно зарубіжних співвітчизників, та нормативно-правова база, що стосуються даної сфери, формувались протягом 1990-х - 2000-х рр. Досі цей процес не є завершеним. Необхідність упорядкування відносин між офіційною владою Болгарії та болгарськими громадами за її межами призвела до утворення у 1992 р. Агентства болгар за кордоном (Агенция за българите в чужбина, АБЧ) [16]. Наступного року була прийнята постанова Ради міністрів № 103 від 31.05.1993 про здійснення освітньої діяльності серед болгар за кордоном. Документ передбачав можливість

отримання закордонними болгарами середньої та вищої освіти, проходження докторантури та мовних курсів у Болгарії. Міністерству освіти та науки доручалось забезпечувати підручниками та викладачами болгарські навчальні заклади за кордоном [15].

Посилення уваги держави до закордонних болгар відбувається після приходу до влади у лютому 1997 р. правоцентристського Союзу демократичних сил (СДС). Зовнішньополітична частина програми уряду І. Костова містила пункт про «послідовний захист прав наших співвітчизників за кордоном відповідно до міжнародних норм» [21]. Виходячи з цього положення була здійснена низка кроків, спрямованих на подальшу інституціоналізацію державної політики стосовно болгарської діаспори.

Головним серед них було ухвалення 11 квітня 2000 р. Закону про болгар, що мешкають за межами Республіки Болгарія. Документ визначав три головних критерію для офіційного визнання статусу «болгарин за кордоном»: болгарське походження хоча б за однією з ліній, збереження болгарської самосвідомості, постійне проживання на території іншої держави. Закон передбачає низку економічних, фінансових, освітніх, культурних пільг та можливостей для болгар за кордоном. Болгарія згідно з законом зобов'язується підтримувати матеріально та організаційно культурні, освітні та релігійні установи болгарської діаспори [6].

Того ж року була реформована АБЧ, що отримала назву Державне агентство болгар за кордоном (Държавна агенция за българите в чужбина, ДАБЧ) [14]. Було прийнято новий статут. Головною функцією організації згідно з ним є «координація здійснення державної політики по відношенню до болгар, що мешкають за межами Республіки Болгарія». Агентство не має широких повноважень, його діяльність обмежується консульською та комунікативною роботою. Зокрема, до обов'язків агентства входять допомога органам влади у розробці нормативно-правових актів, що стосуються закордонних болгар, координація діяльності міністерств та відомств, місцевої адміністрації у цій сфері, вивчення стану та існуючих проблем болгарської діаспори, підтримка постійних зв'язків з болгарськими громадами по світу [31].

Крім того, були прийняті й інші важливі документи, зокрема постанова Ради міністрів № 228 від 20.05.1997 р. щодо прийому громадян Республіки Македонія як студентів до державних вищих навчальних закладів Республіки Болгарія, що визначала додаткові місця, окрім тих, що були встановлені постановою від 1993 р., для означеної категорії. Закон про болгарське громадянство, прийнятий 18.11.1998 містив положення, згідно з яким особа, що має болгарське походження, може отримати громадянство Болгарії без дотримання необхідних вимог натуралізації, проте не роз'яснював подібну процедуру [7].

Питання захисту прав болгар за кордоном також розглядалось в програмах урядів С. Сакскобургтоського та С. Станішева. Вони містять відповідні положення, проте сформульовані в них достатньо розмиті та неконкретні, до того ж вони не були включені в інші доктринальні документи. На той момент головними зовнішньополітичними пріоритетами країни були європейська та євроатлантична інтеграція, тому питання захисту прав болгар за кордоном не загострювались, оскільки вони певною мірою могли пошкодити стратегічній меті. Існували розбіжності стосовно того,

яким питанням слід приділяти більшу увагу. В документі 2001 р. акцентувалось на допомозі болгарам, що виїжджають за кордон (підвищення рівня консульського обслуговування, сприяння у вирішенні проблем, інформування про можливі труднощі). У програмі ж 2005 р. на перше місце була поставлена підтримка організацій болгарської діаспори, а також болгарських православних церковних громад з метою збереження їх мовних, культурних та релігійних традицій [19, с. 76-77; 30, с. 168].

Здійснення у 2007 р. головної зовнішньополітичної мети Болгарії - вступу до ЄС - дозволило більше уваги приділяти іншим важливим напрямкам, зокрема й політиці стосовно болгарської діаспори. У 2008 р. на засіданні Ради міністрів міністр зовнішніх справ І. Калфін презентував доповідь «Болгари у світі та державна політика, у якій запропонував низку заходів, спрямованих на зміцнення зв'язків болгар за кордоном з їх історичною батьківщиною. Головними цілями нового курсу були оголошені збереження національної самосвідомості болгарської діаспори, вирішення демографічної кризи в Болгарії шляхом створення умов для повернення болгар на батьківщину, сприяння припиненню еміграції з Болгарії. Головними складовими політики став перегляд законодавства, встановлення міцних контактів між консульствами та болгарською діаспорою, матеріальна та організаційна допомога установам болгар за кордоном, полегшення процедури отримання громадянства Болгарії особам болгарського походження [10, с. 27-29].

Реалізація нового курсу стосовно болгарської діаспори почалась ще під час перебування при владі уряду С. Станішева. За сприяння Асоціації болгарських навчальних закладів за кордоном та голови Народних зборів Г. Пірінського з березня 2009 р. почала діяти програма «Рідна мова та культура за кордоном», спрямована на виділення грантів для допомоги вивченню болгарської мови, історії, літератури, географії [24].

Прихід до влади у 2009 р. уряду Б. Борисова призвів до підвищення значення підтримки болгарської діаспори серед зовнішньополітичних пріоритетів. В офіційних документах значно розширено та доповнено положення про захист прав болгар, що мешкають за кордоном. Вперше це питання, хоча й у скороченому варіанті, було внесено до Стратегії національної безпеки, де акцент було зроблено на підтримку болгарської діаспори [29, с. 83].

Програма уряду Б. Борисова, на відміну від попередніх, містить розгорнутий виклад проблеми, яке складає чотири з дев'яти вказаних в документі зовнішньополітичних пріоритетів. Головна увага в ній приділяється підтримці болгарської діаспори у збереженні її релігійних, культурних і мовних особливостей. Для цього виділяються конкретні завдання: захист прав болгар відповідно до європейського законодавства, розробка освітніх програм, проведення культурних заходів, підтримка болгарських навчальних закладів та церковних громад. Передбачалась розробка єдиного державного механізму підтримки болгарських громад за кордоном, зокрема прийняття окремої профільної стратегії, закону про болгарські громади та болгар, що проживають за межами держави. Певні заходи передбачені для підтримки болгарських громадян та бізнесу за кордоном. Одним з важливих напрямків взаємодії з болгарською діаспорою, згідно з програмою, є сприяння поверненню болгар, що мешкають в інших державах, на батьківщину, оскільки це могло б покращити складну демографічну ситуацію в країні [20, с. 140-142].

Відбулись зміни й на інституційному рівні. Під час формування уряду відомий історик Б. Димитров був призначений міністром без портфелю, до обов'язків якого перейшли питання пов'язані з болгарами за кордоном [12, с. 15].

Значні зміни були внесені до болгарського законодавства. Закон про болгарське громадянство у 2010 р. було доповнено новим положенням, що деталізувало процедуру його отримання особами болгарського походження: болгарське громадянство може отримати людина, яка надала посвідчення про болгарське походження, видане ДАБЧ відповідно до певних підстав. З метою запобігання корупції термін видачі такого посвідчення обмежувався одним місяцем [8, с. 1].

Продовжилось розширення освітніх програм, що стосуються закордонних болгар. Згідно з постановою Ради міністрів від 08.12.2011 р. були чітко визначені термін «болгарські недільні школи за кордоном», їх структура, характер взаємовідносин з болгарськими центральними органами влади та дипломатичними представництвами. Передбачалось фінансування таких шкіл з державного бюджету Болгарії [18].

Проте досі не виконано багато з запланованого у 2008-2009 рр., зокрема не прийняті нова редакція Закону про болгар, що мешкають за межами Республіки Болгарія, Закон про постійне поселення громадян болгарського походження. Немає й узагальнюючої профільної стратегії щодо болгарської діаспори.

Характер впливу політики Болгарії щодо болгар, які мешкають за кордоном, на двосторонні стосунки з країнами їх проживання є різним. Конструктивна співпраця з питання розвитку болгарської національної меншості склалась з Україною, що закріплено й на законодавчому рівні. Так, до Договору про дружні відносини і співробітництво від 05.10.1992 р. був включений окремий пункт про заходи із збереження самобутності болгар на території України та українців на території Болгарії, зокрема спрощення консульського обслуговування для поїздок на історичну батьківщину, підтримка національних організацій, сприяння вивченню рідної мови [5]. Високопосадовці Болгарії під час візитів до України неодноразово відвідували місця компактного розселення бессарабських болгар, зокрема президенти Ж. Желев у 1994 р. [27, с. 149] та Г. Пирванов у 2003 р. [9, с. 124].

Стосунки із Сербією стосовно болгарської національної меншості далеко не безхмарні. Одним з найбільш важливих питань продовжує залишатись становище населення Західних покраїн - прикордонних територій (міста Димитровград-Царіброд та Босилеград з околицями), що перейшли від Болгарії до Сербії згідно з Нейїським мирним договором 1919 р. [26, с. 49-49]. Болгарське керівництво намагалось встановити більш тісні контакти з місцевим населенням, у зв'язку з чим вимагало визнати за ними статусу національної меншості, а також дотримання культурних прав. Дискусії з питань Західних покраїн часто домінували у порядку денному болгаро-югославських переговорів, зокрема під час зустрічі лідерів балканських країн на Криті у 1997 р. [3, с. 168].

В першій половині 1990-х рр. частина болгарської еліти пропонувала посилити тиск на Белград, що знаходився у скрутному становищі через внутрішні конфлікти та міжнародні санкції, з метою домогтись дотримання прав болгар, що проживали у Сербії. З 1992 р., коли Болгарія звернулася до Комітету із санкцій ООН з проханням

дозволити надання гуманітарної допомоги сербським болгарам, які особливо постраждали від запровадженого ембарго [1, с. 132], а також запропонувала винести питання утиску прав болгарської меншості на розгляд Лондонської конференції у справах колишньої Югославії [40, р. 79], відбувалась інтернаціоналізація питання. Особливо гостра полеміка між представниками Болгарії та Югославії розгорнулася у 1994 - на початку 1995 рр. у рамках роботи Комітету з прав людини ООН у Женеві, причому болгарську позицію підтримали США. Прихід до влади на початку 1995 р. соціалістів призвів до згортання болгарської активності за цим напрямком через намагання нового керівництва налагодити дружні стосунки з Югославією [1, с. 133-138].

Неоднозначно розвиваються і болгаро-албанські взаємовідносини з національних питань. Як вчені, так і влада Болгарії відносять до болгарського народу етнографічну групу горанів, яких серби й македонці також вважають своїми співвітчизниками. В той же час самі албанці називають цей етнос «бугареші» - болгарини [42, р. 205]. Їх чисельність складає не менш ніж 25 тис. чол., головною територією розселення є прикордонні області частково визнаного Косово, Албанії та Македонії. Оскільки горани сповідують, як і оточуюче їх населення іслам, головним етноформуючим фактором є мова [10, с. 12]. Болгарське керівництво неодноразово зверталось до влади Албанії з проханням ввести графу «болгарин» під час переписів населення та закріпити статус національної меншості за болгаринами. Проте Албанія займає непевну позицію, заявляючи що це питання повинно бути вирішеним в результаті перемовин Болгарії з Македонією, яка також розглядає горан як частину свого народу [2].

Таким чином, головними регіонами розселення болгарської діаспори є Західна Європа, СНД, Північна Америка, Південно-Східна Європа, меншою мірою - Центральна Європа, Латинська Америка, Північна Африка, Близький та Середній Схід, Австралія, Південна Африка. Державними інститутами, що відповідають за формування та реалізацію зовнішньої політики стосовно болгарської діаспори є Рада міністрів, міністерство зовнішніх справ, міністерство освіти і науки, Народні збори, Президент, Державне агентство болгар за кордоном. Ключовим серед них є уряд, в той час як спеціалізована профільна установа - ДАБЧ - має лише консультативні та комунікаційні повноваження.

Державна політика стосовно закордонних болгар почала комплексно розроблятися після завершення «холодної війни», зміни політичного режиму у Болгарії та пройшла чотири головних етапи формування. На першому етапі (1992-1997 рр.) було сформовано спеціалізовану адміністративну структуру - АБЧ - та почали впроваджуватись освітні програми для діаспори. Другий етап (1997-2001 рр.) характеризується активізацією політики, що проявилось у прийнятті профільного закону, трансформації АБЧ у ДАБЧ, закріплення права закордонних болгар на отримання болгарського громадянства. У 2001-2008 рр. політика у цій сфері була менш інтенсивною, оскільки болгарське керівництво намагалось не створювати додаткових перешкод на шляху реалізації головної зовнішньополітичної мети - європейської інтеграції. Нарешті, протягом 2008-2013 рр. була здійснена спроба подальшої інституціоналізації політики стосовно болгар, що проживають за межами Болгарії: внесені зміни до Закону про болгарське громадянство, що спрощували його отримання болгаринами за кордоном, положення

про захист прав болгарської діаспори було внесено до Стратегії національної безпеки, була офіційно закріплена державна матеріальна допомога болгарським навчальним закладам за кордоном, протягом деякого часу існувала посада міністра без портфелю, відповідального за політику стосовно болгарської діаспори.

Отож протягом 1992-2011 рр. було сформовано діючу нормативно-правову базу, що регулює державну політику стосовно болгарської діаспори. Головним профільним законом є Закон про болгар, що мешкають за межами Республіки Болгарія (11.04.2000). Іншими офіційними документами є Закон про болгарське громадянство (18.11.1998), постанови Ради міністрів № 180 від 07.09.1992, № 103 від 31.05.1993, № 228 від 20.05.1997, № 19 від 10.02.2000, № 338 від 08.12.2011, рішення Ради міністрів № 146 від 12.03.2009, програми урядів І. Костова (1997), С. Сакскобургготського (2001), С. Станішева (2005), Б. Борисова (2009).

Головною метою зовнішньої політики Болгарії стосовно болгарської діаспори є збереження етнічних, мовних, культурних, релігійних особливостей громад, убезпечення їх від асиміляції. Офіційна болгарська влада позиціонує себе як головного захисника прав і свобод болгар, що проживають за межами країни. При цьому не підтримуються, а тим більше не провокуються потенційні автономістські чи сепаратистські дії громад болгарської діаспори стосовно держав, у яких вони мешкають, що відповідає політиці відмови Болгарії від будь-яких територіальних претензій. Другим напрямком є сприяння поверненню етнічних болгар на свою історичну батьківщину з метою поліпшення негативної демографічної ситуації в Болгарії. Процес формування зовнішньої політики Болгарії стосовно болгар, що мешкають за її межами, досі продовжується. Безпосередніми завданнями на сьогодні є прийняття профільної державної стратегії та нової редакції Закону про болгар, що мешкають за межами Республіки Болгарія.

Бібліографічні посилання

1. Банчев Б. Въпросът за българското малцинство в Югославия според документацията на ООН от 1994–1995 година [Текст] / Б. Банчев // Исторически преглед. – 2009. – № 1–2. – С. 131–140.
2. Бобев Б. Единствено от нашите сънародници в Албания зависи дали ще се официализира статутът им като малцинство [Електронний ресурс] / Б. Бобев. – Режим доступу : <http://www.focus-news.net/?id=f15228> – Заголовок з екрана.
3. Василев Б. България-Сърбия: Шансове и проблеми пред междусъседските отношения [Текст] / Б. Василев // Regionalni razvoj i integracija Balkana u strukturu EU – Balkanska raskrsca i alternative / Izd. D. Stjepanovic-Zaharijevski, S. Stojkovic. – Nis : SVEN, 2004. – S. 163–175.
4. Всероссийская перепись населения 2010 года [Электронный ресурс] / Федеральная служба гос. статистики. – Т. 4 : Национальный состав и владение языками, гражданство. – Режим доступу : http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm – Загл. с экрана
5. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною і Республікою Болгарією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/100_003 – Заголовок з екрана.
6. Закон за българите, живеещи извън Република България (11.04.2000) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134916612> – Заголовок з екрана.
7. Закон за българското гражданство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134446592> – Заголовок з екрана.
8. Закон за изменение и допълнение на Закона за българското гражданство [Текст] // Държавен вестник. – 2010. – № 33. – С. 1–2.
9. Иванов С. В. Национальний розвиток болгарської діаспори в

контексті болгарсько-українських взаємин [Текст] / С. В. Іванов // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – 2006. – Вип. 9. – С. 114–126.

10. Калфин И. Болгарите по света и държавна политика [Текст] / И. Калфин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dnevnik.bg/getatt.php?filename=o_463128.pdf – Заголовок з екрану.

11. Конституція на Република България [Текст]. – София: СИБИ, 2009. – 51 с.

12. Кои са новите министри? [Текст] // Капитал. – 2009. – № 29. – С. 12–15.

13. Мельник С. Етнічне та мовне розмаїття України: Аналітичний огляд ситуації [Текст] / С. Мельник, С. Черничко. – Ужгород : ПоліПринт, 2010. – 164 с.

14. Постановление № 19 на Министерският съвет относно преобразуване на Агенцията за българите в чужбина в Държавна агенция за българите в чужбина и за приемане на нейния устройствен правилник (10.02.2000) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pris.government.bg/prin/document_view.aspx?DocumentID=7pv88OEFvvy%2bkzes6BQR6Q – Заголовок з екрану.

15. Постановление № 103 на Министерският съвет за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина (31.05.1993) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/decreed/pms_103-93_obr_chuzbina.pdf – Заголовок з екрану.

16. Постановление № 180 на Министерският съвет относно създаване на Агенция за българите в чужбина (07.09.1992) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pris.government.bg/prin/document_view.aspx?DocumentID=YY1uC8mP7h2%2bz3FfVbGUw – Заголовок з екрану.

17. Постановление № 228 на Министерският съвет относно приемане на граждани на Република Македония за студенти в държавните висши училища на Република България (20.05.1997) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pris.government.bg/prin/document_view.aspx?DocumentID=b7FPAjPINvTHww7wCQ55xg – Заголовок з екрану.

18. Постановление № 338 на Министерският съвет за българските неделни училища в чужбина (08.12.2011) [Текст] // Държавен вестник. – 2011. – № 99. – С. 95–98.

19. Програма на Правителството на европейската интеграция, икономическия растеж и социалната отговорност [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europe.bg/upload/docs/GovernmentalProgramme_final_bg.pdf – Заголовок з екрану.

20. Програма на Правителството на европейското развитие на България [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=960> – Заголовок з екрану.

21. Програма на правителството на Република България, 1997-2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sun450.government.bg/old/bg/oficial_docs/index.html – Заголовок з екрану.

22. Протокол «А» № 183 от заседание на Политбюро на ЦК на БКП на 1 септември 1989 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.bg/webs/historyproject/dokumenti_63-89/gazdel7t8/f1bop68ae3748.pdf – Заголовок з екрану.

23. Проучването на числеността на българските общности зад граница е част от дейността на ДАБЧ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aba.government.bg/?show=38&nid=997> – Заголовок з екрану.

24. Решение № 146 от 12 март 2009 г. на Министерския съвет на Република България «За приемане и актуализиране на национални програми за развитие на средното образование» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pris.government.bg/prin/file_view.aspx?did=41771&pid=39054 – Заголовок з екрану.

25. Роден език и култура зад граница [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://frognews.bg/news_13894/Roden_ezik_i_kultura_zad_granitsa/ – Заголовок з екрану.

26. Сальков А. П. Территориальная проблема в болгаро-югославских отношениях 1919 – 1949 гг. [Текст] / А. П. Сальков // Вопросы истории. – 2008. – № 5. – С. 46–63.

27. Силка, О. М. Українсько-болгарські політичні та економічні відносини в 90-х роках ХХ століття [Текст] / О. М. Силка // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Історія. – 2003. – Вип. 68–70. – С. 148–

151.

28. Становништво: Вероисповест, матерњи језик и национална припадност [Текст]. – Београд : Републички завод за статистику, 2013. – 302 с.

29. Стратегија за национална сигурност на Република България [Текст] // Държавен вестник. – 2011. – № 19. – С. 72–86.

30. Управленска програма на Правителството на Република България «Хората са богатството на България» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iriisl.org/files/government_program1.pdf – Заголовок з екрану.

31. Устройствовен правилник на Държавната агенция за българите в чужбина (21.02.2000) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pris.government.bg/prin/document_view.aspx?DocumentID=7pv88OEFvvy%2bkzes6BQR6Q – Заголовок з екрану.

32. Bevölkerung und Erwerbstätigkeit: Ausländische Bevölkerung: Ergebnisse des Ausländerzentralregisters [Text]. – Wiesbaden : Statistisches Bundesamt, 2012. – 134 s.

33. Censos 2011 Resultados Definitivos – Portugal. – Lisboa [Text] : Instituto Nacional de Estatística, I.P., 2012. – 559 p.

34. Kofos E. Yugoslav-Bulgarian Relations from 1955 to 1980 [Text] / E. Kofos // Modern and Contemporary Macedonia: History, Economy, Society, Culture / ed. by J. Koliopoulos, J. Hassiotis. – Vol. 2. – Athens; Thessaloniki, 1992. – P. 77–80.

35. Kosovo Population and Housing Census 2011: Final Results: Main data / Kosovo Agency of Statistics [Electronic resource]. – Mode of access : http://esk.rks-gov.net/rekos2011/repository/docs/Final%20Results_ENG.pdf – Title from the screen.

36. La popolazione straniera residente in Italia al 1° gennaio 2009 / Istituto nazionale di statistica [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.istat.it/salastampa/comunicati/non_calendario/20091008_00/testointegrale20091008.pdf – Title from the screen.

37. Populația pe naționalități și localități, în profil teritorial [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamintul_populatiei/vol_1/6_Nationalitati_de_baza_ro.xls – Title from the screen.

38. Population and Housing Censuses 2011: Press Release, 14 December 2012 [Electronic Resource] / Instituto Nacional de Estadística. – Mode of access : http://www.ine.es/en/prensa/np756_en.pdf – Title from the screen.

39. Structura etnică a populației [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=0&judet_id=0&localitate_id=0 – Title from the screen.

40. The International Conference on the Former Yugoslavia: Official Papers [Text] / ed. by B. G. Ramcharan. – Vol. 1. – Hague : Kluwer Law International, 1997. – 1175 p.

41. Total ancestry categories tallied for people with one or more ancestry categories reported [Electronic resource] / U.S. Census Bureau. – Mode of access : http://factfinder2.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?pid=ACS_10_1YR_B04003&prodType=table – Title from the screen.

42. Vickers M. Albania: From Anarchy to a Balkan Identity [Text] / M. Vickers, J. Pettifer. – London : C. Hurst & Co, 1999. – 327 p.

Грушецкий Б.П. Болгарская диаспора во внешней политике Республики Болгария (1992-2013 гг.).

Раскрывается государственная политика Республики Болгария в отношении этнических болгар, проживающих за ее границами. Выделены главные нормативные акты, регулирующие взаимоотношения болгарской власти с диаспорой, и государственные институты, ответственные за формирование и реализацию внешней политики в этом направлении. Определены этапы формирования политики Республики Болгария в отношении болгарской диаспоры.

Ключевые слова: болгарская диаспора, внешняя политика Болгарии, Государственное агентство болгар за границей.

Grushetsky B. Bulgarian diaspora in the Foreign Policy of the Republic of Bulgaria (1992-2013).

It is revealed the state policy of the Republic of Bulgaria regarding ethnic Bulgarians living abroad. It is distinguished main statutory acts regulating interrelations between Bulgarian authorities and diaspora and state institutions responsible for

formation and implementation foreign policy in this direction. Periods of the formation of the policy of the Republic of Bulgaria regarding Bulgarian diaspora are determined.

Agency for Bulgarians Abroad.

Key words: Bulgarian diaspora, foreign policy of Bulgaria, State

Надійшла до редколегії: 19.04.14 р.

УДК: 321.01

В. С. Даценко

ПРИНЦИПИ ЛІБЕРАЛІЗМУ І ПРОБЛЕМА НАЦІОТВОРЕННЯ У ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ І.П. ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО

Аналізуються принципи політичної філософії українського історика і політичного мислителя І. П. Лисяка-Рудницького. У центрі уваги - поєднання ліберальної теорії держави і української національної ідеї. Робиться висновок про подолання суперечності між лібералізмом та націоналізмом у концепції, яка розглядається.

Ключові слова: лібералізм, націоналізм, держава, права особи, народ, нація, свобода.

Лібералізм, безумовно, можна назвати домінуючою політичною ідеологією сучасності. Його принципи багатьом людям - як пересічним громадянам, так і фахівцям - здаються незаперечними. Втім, складність політичного життя навряд чи сприяє простим поясненням. Зокрема, очевидна тенденція останніх століть до розбудови національних держав викликає деякі питання щодо ліберальних політичних переконань. Спроба їх реального втілення виявляє певні суперечності між лібералізмом і націоналізмом в широкому сенсі останнього поняття. Справа в тому, що лібералізм проголошує примат особистих інтересів над інтересами спільноти. Коли йдеться про державну організацію суспільства, то виправданням держави вважається те, що вона спрямована на захист і реалізацію прав особистості. При цьому ми знаємо, що не завжди інтереси особистості збігаються з інтересами спільноти. За таких обставин національні інтереси можуть здаватися, з точки зору послідовного лібералізму, другорядними, не для їх реалізації, з такого погляду, створюється держава. Звідси, у межах формальних принципів ліберальної доктрини не цілком очевидно, чому держава має бути національною.

Обминути це питання важко, вкрай нагальним воно стає для тих національних спільнот, які стоять перед завданням розбудови власної державності. І зрозуміло, що це питання особливо гостро постало перед національно орієнтованою українською політичною думкою ХХ ст., для якої державотворення можна назвати центральною темою і пекучою біллу. Водночас, українські політичні мислителі, насамперед, діаспорні, не могли не враховувати світову тенденцію до беззастережного визнання ліберальних цінностей. Різні відповіді на поставлене питання з боку українських політичних мислителів зумовлені їх відмінними світоглядними, філософськими, ідеологічними переконаннями. Особливо цікаво, у цьому зв'язку, звернутися до тих, хто принципово стояв на ліберальних позиціях. Одним з перших, чия політична філософія у цьому аспекті привертає увагу, є видатний український історик і політичний мислитель І. П. Лисяк-Рудницький (1919-1984). Треба зауважити, що дослідження його спадщини лише починається. Ми маємо роботи довідкового характеру про нього і те, що можна назвати його науковою біографією [5],[6]. Існують також дослідження його історіософської концепції [2], [3], [4] і його праць з історії політичної думки України [9], [10], його філософсько-культурологічних ідей [1]. Окреслений нами аспект політичної філософії І.П.Лисяка-Рудницького поки що окремо не досліджувався.

Отже, завданням статті є виявлення й оцінка позиції І.П.Лисяка-Рудницького з питання співвідношення ліберальних принципів та національних завдань

українського державотворення.

Вихідний принцип політичної думки І.П. Лисяка-Рудницького цілком традиційно ліберальний. Початком будь-якої політичної конструкції є автономна особистість з її власними інтересами, її суверенною волею, її недоторканими правами і свободами. Визначення, яке дає І.П. Лисяк-Рудницький лібералізму Драгоманова, як «доктрини про те, що свобода і гідність людини є найвищими вартостями» [7, с.301] цілком стосується і його самого. Визнання індивідуальної свободи і гідності найвищими вартостями, природно, веде до мінімізації прав держави щодо особистості - «історія свободи - це історія обмеження урядової влади, а не її зростання» [Там само]. Також цілком зрозуміло, що за таких умов цінність особи, принаймні, в тому, що стосується життя і безпеки, перевершує цінність колективу. «Безпека особи важливіша, ніж участь у творенні колективної політичної волі» [Там само]. Цілком відповідають ліберальному дискурсу зрозумілі і прийнятні для І.П. Лисяка-Рудницького поняття «непорушних прав», «політичного плюралізму», відразу до «нівеляції» особи за умов надмірної централізації і концентрації влади [7, с. 305]. Також в дусі традиційної ліберальної ідеології І.П.Лисяк-Рудницький схвально посилається на думку Драгоманова про пріоритет громадянських свобод над соціалістичними принципами, тобто на перевагу політичних прав людини над соціальними [7, с. 312]. Типовий ліберал, стверджує він, - це людина, для якої громадські та особисті свободи є оціночною нормою щодо дійсності [7, с. 289], відповідно, щодо будь-яких політичних подій та інститутів.

Як типовий ліберал, І.П. Лисяк-Рудницький і сам прикладає такі оціночні норми до історичної дійсності. Розмірковуючи про політичний лад Київської Русі, він виражає впевненість, що «державність Києва носила на собі виразну печать духа свободи» [7, с. 8]. Він знаходить у домонгольській Русі такі позитивні для ліберала речі як «договірні відносини; пошанування прав і гідності індивідуума; обмеження монархічної влади князя боярською радою й народним вічем; самоуправне життя міських громад; територіальна децентралізація на квазіфедеративний кшталт». «І цей свободолобний, європейський по своїй суті дух, - зазначає І.П. Лисяк-Рудницький, - притаманний і українським державним організаціям пізніших епох» [Там само].

Втім, лібералізм І.П. Лисяка-Рудницького ніколи не доходить до драгоманівського анархізму, до негативного ставлення до держави як, у кращому випадку, необхідного зла, до мрій про бездержавне суспільство. І.П. Лисяк-Рудницький не поділяє думку Драгоманова про внутрішню суперечливість понять держави і свободи [7, с. 364]. Ця думка ґрунтується на «фальшивому